

Xəlil İSMAYILOV

Pedaqoji elmlər namizədi, dosent

KİTABXANA FƏALİYYƏTİNİN METODİK TƏMİNATI

Kitabxanaların metodik təminatı öz inkişafının bütün mərhələlərində cəmiyyətdə kitabxana-informasiya infrastrukturunun, kitab və kitabxana işinin, əhaliyə kitabxana xidməti prosesinin ayrılmaz bir sahəsi kimi bu prosesə güclü təsir göstərmiş, onun optimallaşdırılmasının nəzəri-metodik və təşkilati əsaslarını yaratmışdır. Şübhəsiz ki, kitabxana işinin bütün sahələri kimi metodik təminat sistemi də öz inkişaf tarixində mərhələdən-mərhələyə kitabxana prosesinə müdaxilə etmək, bu prosesdə «katalizator» rolunu oynamaq yollarını, taktikasını, forma və metodlarını dəyişmiş, yeniləmiş və bundan sonra da yeniləşməlidir. İnkişafın nəticəsi olan bu dəyişmənin və yeniləşmənin qanunauyğunluqları, qeyd etdiyimiz kimi, dünya kitabxana-informasiya məkanında baş verən mürəkkəb proseslərlə izah edilir. Bu baxımdan müasir dövrdə əsas vəzifə metodik təminat sistemində baş verən yeniləşməni düzgün istiqamətləndirməkdən ibarət olmalıdır. Uzun illərdən bəri yaradılmış kitabxanaların mərkəzləşdirilmiş idarəetmə sisteminin ləğv edilməsi bu gün kitabxanalara metodik rəhbərlik işinə yenidən baxılmasını tələb edir. Hələ SSRİ dövründə uzun illər formalaşdırılmış inzibati və elmi metodik idarəetmənin yeni formada və yeni məzmununda nəzərdən keçirilməsi olduqca vacibdir. Metodik təminat işində inzibati-amirlik və totalitar rejimdən fərqli olaraq demokratik prinsiplərə əsaslanmaqla metodik təminatın yeni forma və üsullarından istifadə etməklə kitabxana fəaliyyəti istiqamətləndirilməlidir. Məlum olduğu kimi, metodik rəhbərlik kitabxanalar tərəfindən kitabxana işinə inzibati rəhbərlik kimi başa düşülür və qəbul edilirdi. Ona görə də metodik rəhbərlik işinin əsasını elmi metodik iş yox, inzibati-amirlik fəaliyyəti kimi başa düşürdülər. Belə ki, kitabxana təcrübəsində kitabxana işi-

nə bu cür metodik yanaşma ona gətirib çıxartdı ki, kitabxana işinə rəhbərlik bütövlükdə inzibati qərarların yerinə yetirilməsinə yönəldildi və heç bir elmi-metodik əsası olmayan qərarların yerinə yetirilməsi ilə nəticələndi.

Inzibati-idarəetmə metodu rəhbərliyin fəal iş üsulu kimi metodistlərin fəaliyyətinə çox aktiv şəkildə tətbiq olunmağa başladı. Bu sistemdə kitabxanaların inzibati rəhbərlərinin köməkçiləri kimi metodistlər öz fəaliyyət istiqamətlərini də dəyişdilər. Nəticədə kitabxanalarda çalışan metodistlərin fəaliyyətində onların özləri də bilmədən bir sıra neqativ hallar baş verdi ki, onlar bir çox məcburi elmi-praktik işləmələr hazırlamağı və onları kitabxana işində məcburi tətbiq etməyi qarşıya məqsəd qoydular. Onların çoxunda heç bir elmi-metodik əsaslandırma, təhlil və araşdırma olmasa da, bütün kitabxanalar üçün tətbiq zəruri hesab edilirdi.

Halbuki metodik işləmələr və tövsiyələr təhlil, elmi-metodik əsaslandırma, məntiqi dərkətmə, real təcrübi işə əsaslanmaqla hazırlanmalı idi. Əlbəttə, bütün bunlar totalitar rejimin inzibati-amirlik metodlarının nəticəsi kimi formalaşmışdır. Belə amirənə iş formaları və metodları sənədlərin tərtibi, hazırlanması, tirajının çoxaldılması və məcburi qaydada yerlərə göndərilməsi elmi-metodik işin həyata keçirilməsində açıq bürokratizm nümunələrinin yaradılmasını təsdiq edirdi.

Bütün bu kimi tədbirlərin həyata keçirilməsi metodik mərkəzlər arasında bir bəhsləşmə, öz işlərini nümayiş etdirmə hallarını meydana çıxarmışdı və onlar öz kitabxanalarının fəaliyyətini hər addımda göstərməyə çalışırdılar. Hətta tipindən və növündən asılı olmayaraq bütün kitabxanaların işində bəzi spesifik cəhətlər nəzərə alınmadan vahid iş formaları diqqətdə tutulurdu. Hətta partiya – dövlət qərarlarına uyğun kampaniya xarakterli tədbirlərə dair kitab sərgiləri, konfranslar, müşavirələr keçirilməsi, məcburi ədəbiyyat siyahılarının «tövsiyələr» kimi çap olunması və s. bütün kitabxanaların fəaliyyətini eyniləşdirirdi.

Nəticədə bütün sahəvi kitabxanaların fəaliyyətinə eyni prizmadan baxmaq meyilləri artırdı.

Əlbəttə, kitabxana işinə eyni prizmadan yanaşma hazır «reseptlər» əsasında işləmək metodları, xüsusilə ixtisaslaşdırılmış kitabxanaların fəaliyyətini kölgədə qoyur, hər bir kitabxana işçisinin spesifik fəaliyyətini, onların yaradıcılığını və təşəbbüskarlığını zəiflədir, müstəqil qərarlar qəbul etməyə mane olurdu.

Halbuki hamıya məlum idi ki, hər hansı bir kitabın müzakirəsini, hər hansı bir kitab sərgisini metodik mərkəzlər yox, hər bir kitabxana işçisinin özü oxucularının marağına, peşəsinə və onların tələbinə uyğun olaraq həyata keçirməlidir. 1970-ci illərin axır – 1980-ci illərin əvvəllərində SSRİ-də və o cümlədən Azərbaycanda MKS-lərin yaradılmasından sonra metodik təminat işində yeni təşkilati problemlər yarandı. Bununla yanaşı, MKS-lərin nəzdində təşkilati- metodiki şöbələr yaradıldı ki, onlar bilavasitə filial kitabxanalarında aparılan metodik işin həyata keçirilməsinə nəzarət edirdilər. Əgər mərkəzləşməyə qədər filial kitabxanalarının müdirləri (kitabxana müdirləri) öz müəssisələrinin işini müstəqil olaraq həyata keçirirdilərsə, indi, yəni MKS-lər yaradıldıqdan sonra vahid plan əsasında eyni tipli işlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulurdu ki, bu da filial kitabxanalarının müdirlərini təşəbbüskarlıq və yaradıcı işlərdən uzaqlaşdırırdı. Faktiki olaraq filial kitabxanalarının müdirləri komplektləşmə və kitablaşmadan da azad olduqları üçün əslində ancaq kitab verilişi ilə məşğul olur, digər bütün işlərə cavabdeh olmurdu. Bu gün MKS-lərdə və metodik mərkəzlərdə elə metodistlər var ki, onlar hər hansı metodik işləmə və göstərişləri məcburi olaraq kitabxana işçilərinə tövsiyə edirlər. Çox qəribədir ki, metodik mərkəzlərin və şöbələrin bu cür inzibati əmətəmə fəaliyyəti nəinki bir çox kitabxana işçilərinin ciddi etirazına səbəb oldu, əksinə, bir çoxları yuxarıdan göstərişlər əsasında işlərin hətta tipindən və növündən, profilindən və oxucu qrupundan asılı olmayaraq bu cür fəaliyyəti alqışladılar. Əslində yuxarıdan tapşırıqlar əsasında göstərişlərin verilməsi bir növ yerlərdə kitabxana işçilərinə «şparqalkalar» hazırlamaq və koranə onları hər hansı bir işə məcbur etmək idi.

Metodik mərkəzlərin və MKS-lərin metodik şöbələrinin metodistlərinin bütün kitabxanalara eyni tipli işləri məcburi tövsiyə etməsi ona gətirdi ki, kitabxana işçiləri öz yaradıcılıqlarını və təşəbbüskarlıqlarını itirdi, onlar demək olar ki, ələbaxımlığa, yuxarıdan göstərişlər əsasında vərdislərə öyrəndilər. Həmçinin respublikamızda uzun müddət yuxarıdan göstərişlərə uyğunlaşmış kitabxana işçiləri gözləmə mövqeyində dayandılar. Xüsusilə respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra respublikamızın bütün kitabxana şəbəkələrində bu gözləmə mövqeyi davam etməkdədir.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızın bütün kitabxana şəbəkələri və sistemlərində təxminən 600 nəfərə yaxın metodist çalışır ki, onların əksəriyyəti özlərini inzibatçı-yoxlayıcı, inspektor-təlimatçı kimi təqdim edir, rəhbər işçi kimi yerlərə gedərkən hər işə müdaxilə edir. Halbuki onların gedişləri, işləmələri və tövsiyələri kitabxana işçilərinə köməklik göstərməkdən, aktual məsələləri müzakirə edərək onların həlli üçün birgə çıxış yolu tapmaqda yardımçı olmaqdan ibarətdir. Metodik fəaliyyət prosesində kitabxanacılarla qarşıda duran vəzifələrin yerinə yetirilməsində şablonçuluqdan imtina etməyi, müstəqil, cavabdeh və professional şəxs kimi düşünməyi və yaradıcı vərdislərə yiyələnməyi öyrətmək lazımdır.

Respublikamız öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra dünya ölkələri ilə bir sıra beynəlxalq əlaqələrin yaradılması, respublikamızda demokratik dövlət quruculuğu, "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun qəbul edilməsi kitabxana işi sahəsində, o cümlədən idarəetmə və xidmət işində bəzi yeniliklərin aparılmasını tələb edir. Odur ki, bütün sahələrdə olduğu kimi, metodik rəhbərlik anlayışının özünün, onun məzmununun müasir tələblərə uyğun yenidən qurulması, əlbəttə, dünya təcrübəsinə əsaslanmaqla kitabxanaların fəaliyyətinin demokratikləşdirilməsi, xüsusilə kitabxanaların metodik təminatının inzibati-amirlik metodu ilə informasiya funksiyalarının gücləndirilməsi məsələlərinə üstünlük verilməlidir. İnformasiya funksiyası dedikdə metodik fəaliyyətin və onun tətbiq obyektini olan kitabxana işinin vəziyyəti və inkişaf yolları ilə əlaqədar ölkədaxili və xarici metodik məlumat bazasının formalaşması və müvafiq informasiyanın metodik işdə səmərəli istifadə edilməsi nəzərdə tutulur.

Əlbəttə, əvvəllər də metodik təminat sisteminin qurulması tövsiyə xarakterli, metodik köməklik prinsipi əsasında həyata keçirilməsi kimi nəzərdə tutulmuşdu. Lakin tədricən metodistlər yerlərə gedərkən özlərini inzibatçı kimi təqdim etmiş və zaman keçdikcə həm metodistlərdə, həm də kitabxana işçilərində bu münasibətlər vərdişə çevrilmiş və hər iki tərəf metodik işi bir növ məcburi, inzibati iş kimi qəbul etmişlər.

Hazırda keçid dövrünü yaşayan Azərbaycan kitabxana ictimaiyyəti metodik təminatın bir sıra hallarda məcburi, inzibatiçılıqla həyata keçirilməsini də müəyyən mənada narazılıqla qarşılamışlar. Bir çox kitabxanacılar metodik təminat işinin yenidən qurulmasını,

bəzi hallarda isə kitabxanacıların öz müəssisələrinin idarə edilməsində müstəqil olmalarını tələb edirlər. Bir sıra rus alimləri isə metodik təminata ehtiyac olmadığını söyləyirlər. Onlar fikirlərini belə əsaslandırırlar ki, artıq kitabxana işçiləri yüksək ixtisaslıdırlar və müəyyən təcrübəyə malikdirlər. Onların işinin metodik cəhətdən istiqamətləndirilməsinə o qədər də ehtiyac yoxdur. Hər bir kitabxanacının özü metodist olmalı və öz işinə yaradıcı yanaşmalıdır.

Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, BDU-nun kitabxanachılıq-informasiya fakültəsinin hazırladığı 5000 nəfərdən çox yüksək ixtisaslı kitabxanachı-bibliograf kadrların çox cüzi bir hissəsi kitabxanalarda çalışırlar. Onların çox böyük bir hissəsi digər sahələrdə çalışırlar. Belə olan təzədə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən, 120 milyona yaxın fondu olan 10 minə yaxın kitabxanada çalışan 30 min nəfərdən çox kitabxana işçisinin cəmi 10 % -ə qədəri yüksək ixtisaslı mütəxəssislərdir. Təxminən 27 min nəfərin peşəkar ixtisas təhsili yoxdur¹.

Yeri gəlmişkən qeyd etməliyik ki, mütəxəssislərin yerləşdirilməsində çox ciddi uyğunsuzluq vardır. Belə bir xoşagəlməz vəziyyətin mövcudluğuna baxmayaraq, Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanachılıq-informasiya fakültəsinin məzunları təyinatla işə göndərilir. Çünki kitabxanaları olan nazirlik və baş idarələr, respublika əhəmiyyətli iri kitabxanalar gənc kadrlar üçün heç bir sifariş vermirlər. Üstəlik son illərdə respublika və regional seminar-müşavirələr və digər tədbirlər də keçirilmir, metodik məktublar, rəhbər sənədlər yerlərə demək olar ki, göndərilir. Kitabxana işçilərinin bir-biri ilə əlaqələri olduqca zəifdir. Belə bir vəziyyətdə metodik işin əhəmiyyəti indiki şəraitdə keyli artmışdır.

Xüsusilə Azərbaycanda yeni kitabxana-informasiya texnologiyalarının tətbiqinə ciddi ehtiyac olduğu bir şəraitdə metodik təminat işinə daha çox ehtiyac vardır. Bu günkü metodik təminat, əlbəttə, əvvəlki illərin «metodik rəhbərlik» işindən ciddi şəkildə fərqlənməli, demokratik, heç bir inzibati-amirlik, məcburiyyət olmadan, yeni, yaradıcı və təşəbbüskarlığı özündə birləşdirən metodik təminat olmalıdır. Bu gün kitabxana işinin metodik təminat sistemi yenidən qurulmalıdır ki, kitabxana işçilərinin yaradıcı təşəbbüs-

¹ Statistik məlumatlar müəllif tərəfindən müxtəlif mənbələrdən toplanmışdır.

karlığı, peşəkar ustalığı artsın, onların fəaliyyətində daim mütərəqqi metod və üsullara geniş yer verilsin.

Kitabxanaların metodik təminatı müasir tələblər baxımından bir sıra başlıca cəhətləri özündə birləşdirməli, müəyyən funksiyaları və prinsipləri yerinə yetirməlidir.

Kitabxanaların metodik təminat fəaliyyəti vahid prinsip əsasında həyata keçirilən işin məzmunu, xarakteri və istiqamətindən asılıdır. Metodik təminat fəaliyyəti bir sıra prinsipləri özündə birləşdirir.

Başlıca prinsiplərdən biri elmilik prinsipi olmalıdır. Bu, ondan ibarətdir ki, bütün metodik təminat işi, metodik işləmələr və digər istiqamətlər kitabxana nəzəriyyəsinin yeni nailiyyətlərini özündə əks etdirməli, elmi əsaslara söykənməli, eksperimentlər əsasında yoxlanmalıdır. Daha dəqiq desək, elmi-tədqiqat mərkəzlərinin kitabxana işinin təkmilləşdirilməsi probleminə həsr olunmuş elmi-tədqiqatlarına əsaslanmalıdır. Qəbul olunmuş hər bir metodik qərar elmi metodik əsaslandırma olmadan, real kitabxana təcrübəsindən qəbul edilə bilməz.

Elmlik prinsipi imkan verir ki, metodik mərkəzlər kitabxanaların fəaliyyətini yaxşılaşdırmaq məqsədilə elmi işlərini kitabxana təcrübəsinə tətbiq etsin, bütövlükdə kitabxanaların fəaliyyətini yaxşılaşdırsın.

Fəallıq (aktivlik) prinsipi onunla izah olunur ki, metodik mərkəzlər kitabxanaların passiv sorğuları ilə kifayətlənməməli, özlərinin metodiki işləmələri, yerlərə gedişləri ilə elmi tədqiqat işlərinin, kitabxanaların qabaqcıl təcrübəsinin nəticələrini özündə əks etdirən fəal və ardıcıl iş aparmalıdır. Metodik işin əsas məqsədini həyata keçirən metodistlər təcrübədə yeni mütərəqqi iş formaları və metodları tətbiq etməyə ciddi cəhd göstərməlidirlər. Xüsusilə bütün kitabxanalar üçün metodik əlaqələndirmə mərkəzi olan M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanası (Milli Kitabxana) metodik mərkəz kimi bu işin əlaqələndirilməsi sahəsində gərgin iş aparmalıdır. Əlbəttə, dünya təcrübəsi ciddi nəzərə alınmaqla, xüsusilə dünya təcrübəsində həyata keçirilən yeni kitabxana texnologiyalarının tətbiqi ilə əlaqədar metodik işləmələr aparılmalıdır. Bu sahədə nəzərə çarpan geriliyi aradan qaldırmaq üçün yeni texnologiyalara həsr olunmuş metodik iş geniş, əhatəli, həm də çox fəal həyata keçirilməlidir.

Metodik işin həyata keçirilməsində əsas cəhət bu fəaliyyətin məcburi yox, sözün əsl mənasında tövsiyə xarakterli olmasıdır. Bu prinsip onunla izah olunur ki, göstərilən fəaliyyət məsləhət, münasibət bildirmə formasında verilməli və kitabxana işçiləri ondan könnüllü olaraq öz işlərinə uyğun seçim tətbiq etməlidirlər. Metodik fəaliyyət, əlbəttə, ayrı-ayrı müəssisələrin işində fərqli yanaşma prinsipinə uyğun aparılmalıdır. Ona görə də bütün metodik mərkəzlər kitabxanaların tipindən və növündən asılı olaraq onlara fərqli yanaşmalıdırlar.

Əsas prinsiplərdən biri kitabxanalarla bilavasitə əlaqəli işləmək prinsipidir. Bu prinsip ondan ibarətdir ki, bütün kitabxanaların işi nəzərdən keçirilməli, öyrənilməli və onlara köməklik göstərilməlidir.

Əlbəttə, əsas prinsiplərdən biri bütün bu işlərin operativ həyata keçirilməsindən ibarət olmalıdır.

Metodik təminat işi sistemli və planlı şəkildə həyata keçirilməli, bütün kitabxana şəbəkələrini və sistemlərini əhatə etməli, təşkilati cəhətdən güclü, elmi tədqiqat xarakterli olmalı, ən başlıcası operativ həyata keçirilməlidir.

Исмаилов X.

Методическое обеспечение библиотечной деятельности

Резюме

В статье рассматриваются важность и значение методического обеспечения библиотечной деятельности в Азербайджане. Первостепенное значение придается методической работе ЦБС – важного звена библиотечного обеспечения в нашей республике. Подчеркивается, что качество методического обеспечения в первую очередь зависит от наличия высококвалифицированных библиотечных кадров, от организации методического обеспечения на основе общепринятых принципов и методов. Наряду с этим, утверждается необходимость усовершенствования методического обеспечения библиотечной деятельности с учетом современных реалий.